

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ
ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ**

**Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Қазақстан)**

**«AMANAT» партиясының әйелдер қанаты
(Қазақстан)**

**Низами атындағы Өзбекстан ұлттық
педагогикалық университеті (Өзбекстан)**

Ош мемлекеттік университеті (Қырғызстан)

Данғара мемлекеттік университеті (Тәжікстан)

**Сейтназар Сейди атындағы Түрікмен мемлекеттік
педагогикалық институты (Түрікменстан)**

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ- ПРАКТИКАЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ:
«ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ:
ДАМУ ЖОЛДАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ»**

**PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
«PSYCHOLOGY IN CENTRAL ASIA:
DEVELOPMENT PATHS AND PROSPECTS»**

**МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ:
«ПСИХОЛОГИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ:
ПУТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»**

Астана қаласы
28 мамыр 2025 ж.

УДК 159.9
ББК 88.3
О-72
ISBN 978-601-08-5194-8

Рецензенты:

Перленбетов Мухан Атенович - доктор психологических наук, профессор. Президент "Казахского психологического общества", Академик Казахстанской национальной академии естественных наук
Менлибекова Гульбахыт Жолдасбековна - доктор педагогических наук, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева

Организационный комитет

Председатель: Сыдыков Ерлан Батташевич - Председатель Правления – ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, доктор исторических наук, академик НАН РК, профессор

Сопредседатель: Каримова Шолпан Танатовна - Секретарь партии «AMANAT»

Заместители председателя, Сопредседатели Женского крыла партии «AMANAT»:

Мусралимова Айна Ермаковна - Депутат Мажилиса Парламента Республики Казахстан

Шаукенова Зарема Каукеновна - Академик НАН РК, доктор социологических наук, профессор

Куантаев Нуржан Куантайұлы - Декан факультета журналистики и социальных наук ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, кандидат филологических наук, доцент

Оргкомитет:

Мамбеталина Алия Сактагановна - Заведующая кафедрой психологии Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, кандидат психологических наук, ассоциированный профессор

Умарова Навбахор Шокировна - Заведующая кафедрой практической психологии Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами, доктор психологических наук, доцент (г. Ташкент, Узбекистан)

Гафурова Дилором Джаборовна - Заведующая кафедрой педагогики и психологии Дангаринского государственного университета, доцент, кандидат педагогических наук (г. Дангара Таджикистан)

Жолдошева Акчач Олмасовна - Профессор кафедры психологии Ошского государственного университета, доктор психологических наук (г. Ош, Кыргызстан)

Мурадова Сахрагуль Бабаниязовна - Заведующая кафедрой психологии Туркменского государственного педагогического института имени Сейитназара Сейди, Туркменабат Туркменистан

Члены оргкомитета, редакционная коллегия: Рыскулова М.М., Абенова С.У., Менлибекова Г.Ж., Джексембаева Г.С., Тусупбекова Б.С., Гитихмаева Л.М., Токатлыгыль Ю.С., Айтышева А.М., Ганиева Г.Х., Нагымжанова К.М., Уталиева Ж.Т., Абдыкаликова М.Н., Мандыкаева А.Р., Шнайдер Д.Ж., Умирзакова А.М., Айкинбаева Г.К., Байжуманова Б.Ш., Бекеева Г.С., Карибаева Г.М., Аубакирова Ж.К., Нурадинов А.С., Құнанбаева М.Н.

ISBN 978-601-08-5194-8

Все статьи публикуются в авторской редакции
Барлық мақалалар авторлық нұсқада жарияланған
All articles are published in the author's version

Жинаққа «ОРТА АЗИЯДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ: ДАМУ ЖОЛДАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары енгізілген. 28.05.2025 ж, «KazServicePrintLTD» ЖШС Астана қ. - 780 бет

The collection includes materials from the International Scientific and Practical Conference: "PSYCHOLOGY IN CENTRAL ASIA: PATHS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT." May 28, 2025, «KazServicePrintLTD» LLP, Astana - 780 pages.

В сборник включены материалы Международной научно-практической конференции: «ПСИХОЛОГИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ПУТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ». 28.05.2025, ТОО «KazServicePrintLTD» г. Астана - 780 стр.

Настоящий сборник составлен по материалам международной научно-практической конференции «Психология в Центральной Азии: пути и перспективы развития», состоявшейся 28 мая 2025 года в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева (г. Астана).

Цель конференции - обмен научными знаниями и практическим опытом в области психологии, обсуждение актуальных вопросов психологической науки и образования в странах Центральной Азии, а также развитие академических и профессиональных связей между специалистами.

Сборник адресован научным и педагогическим работникам, ведущим теоретические и прикладные исследования в области психологии, практикующим специалистам, работающим с различными категориями населения, а также представителям смежных сфер. Особое место в целевой аудитории сборника занимают молодые учёные, студенты, магистранты и докторанты, для которых представленные материалы могут служить ценным ресурсом в научной, учебной и практической деятельности.

Материалы публикуются в авторской редакции, редколлегия не несёт ответственность за содержание авторских материалов.

IV

**ТҰЛҒА ПСИХОЛОГИЯСЫ МЕН
ӘЛЕУМЕТТІК ТОПТАРДЫҢ ӨЗЕКТІ
ҚОЛДАНБАЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРИКЛАДНЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ ПСИХОЛОГИИ
ЛИЧНОСТИ И СОЦИАЛЬНЫХ ГРУПП**

**RELEVANT APPLIED RESEARCH IN THE
PSYCHOLOGY OF PERSONALITY AND
SOCIAL GROUPS**

саласында мақсатты диагностика мен кәсіби іріктеудің психологиялық негіздерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Mischel, W. (1999). Personality and Assessment. Psychology Press.
2. Myers, I. B., & Briggs, K. C. (1998). MBTI Manual: A Guide to the Development and Use of the Myers-Briggs Type Indicator. CPP, Inc.
3. Cattell, R. B. (1965). The Scientific Analysis of Personality. Penguin Books.
4. Cottureau, J. (2004). La psychologie militaire. PUF.
5. Hough, L. M. (2001). Personnel selection: Looking toward the future—Remembering the past. Annual Review of Psychology, 52, 1-25.
6. Bartone, P. T. (2006). Resilience under military operational stress: Can leaders influence hardiness? Military Psychology, 18(Suppl), S131–S148.

УДК 159.947.5

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖЕТІСТІКТЕРІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН МОТИВАЦИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАР

ТУРАРОВА Г.У.

МАМБЕТАЛИНА А.С.

Л. Гумилев атындағы Евразиялық Ұлттық университеті

ТУРАРОВ С.К.

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті

Аңдатпа. Мақалада жоғары оқу орнының білім алушыларының академиялық жетістіктерінің психологиялық шарты болып табылатын оқу мотивациясының ерекшеліктері қарастырылған. Академиялық жетістігі жоғары білім алушылардың оқу мотивациясын зерттеу мақсатында академиялық жетістікке әсер ететін ішкі және сыртқы мотивациялық факторлар анықталды.

Түйінді сөздер: білім алушылар, академиялық жетістік, оқу мотивациясы.

Жоғары оқу орны студенттерінің табысты академиялық жетістіктерін анықтайтын факторларды зерттеу қазіргі психологияның негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Қазіргі қоғамның ақпараттануы, білім беру ортасының трансформациясы және білім алушылардың психологиялық сипаттамаларының өзгеруі жағдайларында оқу жетістіктерінің психологиялық предикторларын түсіну аса өзекті. Бұл мақалада жоғары оқу орны студенттерінің оқудағы тиімділіктерін қамтамасыз ететін психологиялық шарттарға шолу жасалып, академиялық жетістіктің негізгі факторлары қазіргі білім беру шындығы контекстінде қарастырылды. Қарастырылып отырған мәселенің өзектілігі жоғары білім беру сапасын арттырудың психологиялық жағдайы ретінде, білім алушыларда кәсіби құзреттіліктерді қалыптастыру және олардың тұлғалық дамуын жүзеге асырудың қажеттілігімен шартталады. Академиялық жетістіктің

негізінде жатқан психологиялық механизмдерді түсіну, білім алушыларды қолдаудың психологиялық тиімді бағдарламаларын жасауға мүмкіндік беріп, оқу үрдісін ұйымдастыруда инновациялық тәсілдерді енгізуге мүмкіндік береді.

Ең алдымен «академиялық жетістік» ұғымын анықтау алу маңызды. Берілген феноменнің бүгінгі күні ғылыми әдебиеттерде жалпы қабылданған анықтамасы жоқ. Зерттеушілер бұл ұғымды түсіндіруде оқу іс-әрекетінің әртүрлі аспектілеріне назар аударады [1].

Академиялық жетістік келесі көрсеткіштерден тұрады:

- академиялық жетістік объективті көрсеткішпен көрінеді (орташа балл, емхан нәтижелері);
- оқу үрдісінен қанағаттанушылық алумен байланысты субъективті критерийлер;
- оқу жетістіктерінің формальды көрсеткіштері мен білім алушының кәсіби-тұлғалық дамуын қамтитын ықпалдасқан сипаттамалар [2].

Кең мағынада, академиялық жетістік үлгерім көрсеткіштерін ғана емес, сонымен бірге тұлғаның кәсіби маңызды сапаларын, кәсіби оқу мотивациясын, өзін дамытуға және оқу іс әрекетінде өзін жүзеге асыруға қабілеттілігін сипаттайды.

Академиялық жетістікке әсер ететін факторларды қарастыратын болсақ, оларды бірнеше топтарға топтастыруға болады: когнитивті факторлар, тұлғалық факторлар, әлеуметтік-психологиялық факторлар, ұйымдастырушылық-педагогикалық факторлар, психофизиологиялық факторлар. Аталған факторлар ішінде тұлғалық факторларды талдау өте маңызды: мотивация, өзіндік баға, ерік сапалары және тұлғалық сипаттар [3].

Академиялық табыстылықтың маңызды шарты мотивация саласы болып табылады. Қазіргі білім алушылардың оқу мотивациясының құрылымы: танымдық мотивтер (жаңаны білуге талпыныс, оқу үрдісіне және оның мазмұнына қызығушылық); кәсіби мотивтер (кәсіби білім алуға бағдарлану, жоғары білікті маман болу тілегі); әлеуметтік мотивтер (қоғамда белгілі бір ұстанымға ие болу, әлеуметтік қолдау табу); тұлғалық даму мотиві (өзіндік жетілуге талпыныс, өз әлеуетін жүзеге асыру); прагматикалық мотивтер (табыстылықтың сыртқы атрибуттарына бағдарлану: диплом, материалдық әлаухат). Зерттеулер көрсеткендей, білім алу бағыттылығы мен оқу жетістігі арасындағы байланыс тікелей корреляциялы болып келеді [4].

Оқу мотивациясы – білім алушыны өнімді танымдық іс әрекетке, білім мазмұнын белсенді меңгеруге итермелейтін құрал. Мотивацияның негізгі бөлігі ояту - өзінің қажеттіліктерін қанағаттандыру тілегінің әрекеттік көрінісі. Оқу іс әрекетінің мотивациясы – жаңа білім алуға ояту. Бұл қойылған мақсатқа жету табыстылығының негізгі факторларының бірі болып табылады.

Оқу үрдісі іс-әрекеттің күрделі түрлерінің біріне жатады. Оқу үшін түрткілер өте көп, әр адамда әртүрлі көрініс береді, бірақ күрделі мотивациялық жүйе құрап бірігеді.

Академиялық жетістігі жоғары білім алушылардың оқу мотивациясын зерттеу мақсатында академиялық жетістікке әсер ететін ішкі және сыртқы

мотивациялық факторлар анықталды. Эксперимент мақсаты мотивацияның қандай аспектілері - жеке мотивация, әлеуметтік мойындау немесе сыртқы әсерлер – білім алушылардың оқу жетістіктеріне басым әсер ететінін анықтау болды. эксперимент барысында мотивациялық үрдістерді зерттеуді жан жақты қамтамасыз ету үшін сандық және сапалық әдістер қолданылды. Зерттеу жұмысына 479 білім алушы қатысты. Зерттеу тобы академиялық жетістіктері негізінде таңдалды – орташа көрсеткіш 75-100% (2,67-4,0 балл) аралығында болды. Таңдау тобына педагогикалық білім беру бағдарламасы негізінде дайындалып жатқан 1-4 курс білім алушылары алынды. Зерттеушілердің жас ерекшеліктері 18-23 жас аралығында, гендерлік ерекшеліктер бойынша 58% әйел адамдар, 42% ер адамдар. Барлық зерттеуге қатысушылар ақпараттық келісім берді және зерттеу жұмысы этикалық стандарттарға сәйкес жүзеге асырылды.

Эксперимент екі кезеңді қамтыды: диагностикалық және интервенционалды. Диагностикалық кезеңде зерттеуге қатысушылардың оқу мотивациясының деңгейі стандартталған құралдар көмегімен бағаланды. Интервенционалды кезеңде зерттеуге қатысушылар үш топқа бөлініп, әр топқа түрлі мотивациялық әсер берілді. Соңында білім алушылардың оқу мотивациясы мен академиялық жетістіктеріндегі өзгерістерді қайта бағалау жүзеге асырылды.

Зерттеу әдістемелері ретінде оқу мотивациясы сауалнамасы (Academic Motivation Scale, AMS), жартылай құрылымдалған интервью таңдалды. Оқу мотивациясы сауалнамасы мотивацияның үш түрін анықтайды: ішкі (оқуға қызығушылық), сыртқы (мадақтауларға талпыныс) және амотивті (мотивацияның болмауы). Сауалнама 28 тұжырымнан тұрады, Лайкерт шкаласы бойынша 7-ұпай бойынша бағаланады.

Білім алушылардың мотивациялық таңдауын және эксперименттік әсер етуді қабылдауларына сапалы талдау жасау үшін қатысушылардың 10%-мен (48 білім алушы) интервью жүргізілді.

Академиялық көрсеткіштері – академиялық үлгерімнің жетістіктеріндегі өзгерістерді бағалау мақсатында білім алушылардың орташа ұпайлары алынды.

Диагностикалық кезеңде барлық зерттеуге қатысушылар AMS сауалнамасын <https://drive.google.com/> платформасында онлайн форматта орындады. Алынған мәліметтердің нәтижесі мотивацияның басымдылық көрсеткен түрін анықтау мақсатында талданды. Сонымен бірге өткен семестр бойынша академиялық жетістік көрсеткіштері алынды.

Интервенционды кезеңде зерттеуге қатысушылар үш топқа бөлінді.

Бірінші топ – ішкі мотивация тобы (n=160). Экспериментке қатысушылар оқуға қызығушылықты арттыратын семинарларға қатысты. Семинарлар жеке мақсаттарды талдауды, жобалық жұмысты және кәсіби өсу үшін оқудың маңыздылығы жайлы рефлексияны қамтыды. Бағдарлама екі сағаттық төрт сессиядан тұрды.

Екінші топ – сыртқы мотивация тобы (n=159). Зерттеуге қатысушылар сыртқы ықпалдар алды: сертификаттар, жариялылық мойындаулар

(мысалы, қатысушылардың есімдерін сайтта жариялау) және аздаған мөлшердегі материалдық сыйлықтар (кітаптар, канцелярия заттары және т.б.). Сыртқы ықпал бір ай уақытқа созылды.

Бақылау тобы ($n=160$) – оқуды әдеттегідей жалғастырды, ешқандай ықпал жасауларған қарастырылмады.

Интервенционалды кезеңнен бір айдан кейін барлық зерттеу жұмысына қатысушы білім алушылар AMS сауалнамасынан қайталап өтті. Ағымда семестр бойынша академиялық жетістіктері жинақталды. Интервью әрбір топ мүшелерімен жүзеге асырылды.

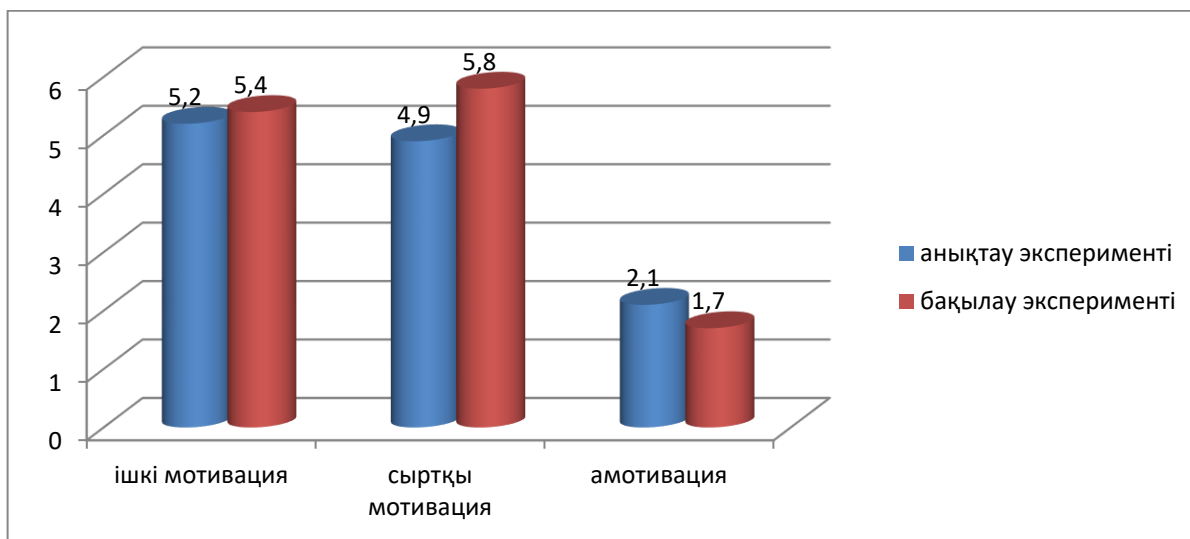
Алынған нәтижелерді сандық талдау SPSS (26 версияда) жүргізілді. Топтардың көрсеткіштерін салыстыру бір факторлық дисперсионалды талдау (ANOVA) Тьюкидің пост-хок тестімен және топ ішілік өзгерістерді бағалау жұптық t-тест арқылы жүргізілді. Интервью барысында алынған сапалық мәліметтер Braun және Clarke тақырыптық талдау әдіснамасымен кодталды [5].

Алынған нәтижелерді талдау анықтау диагностикасы кезінде 7-ұпайлық шкала бойынша ішкі мотивация деңгейі $5,2 (\pm 0,8)$, сыртқы мотивация – $4,9 (\pm 0,9)$, амотивация $2,1 (\pm 0,7)$ құрады.

Бақылау эксперименті барысында сыртқы мотивация тобында $M=5.8$, $SD=0.7$, ал $p \leq 0.01$, орташа академиялық жетістік көрсеткіші артты ($p=0.02$).

Ішкі мотивация тобында – ішкі мотивация $M=5.4$, $SD=0.8$, ал $p \leq 0.01$, орташа академиялық көрсеткіштің өзгерісі мәнді болған жоқ ($p=0.18$).

Ал бақылау тобындағы зерттелушілерде өзгерістер статистикалық мәнділік көрсеткен жоқ ($p \geq 0.05$).

Сурет 1 – Оқу мотивациясының салыстырмалы көрсеткіштері

ANOVA ішкі мотивация бойынша мәнді айырмашылықтарды анықтады ($F(2,476) = 12.34$, $p \leq 0.01$, бұл ішкі мотивация тобында тиімділіктің жоғары болғанын көрсетеді.

Интервью бойынша алынған мәліметтерді тақырыптық талдаудың сапалық нәтижелері үш тақырып бойынша бөлінді:

Автономия және қызығушылық: ішкі мотивациялық топ білім алушылары оқуға қызығушылықтарының артқанын байқады;

Әлеуметтік мойындау: сыртқы мотивация тобындағы білім алушылар мойындауды бағалап, материалды сыйлықтарды мәнді емес деп көрсетті.

Контекстуалды факторлар: барлық топтағы білім алушылар білім алушылар оқытушылар мен білім алу ортасының әсерінің маңыздылығын көрсетті.

Нәтижелерден көріп отырғанымыздай, ішкі мотивация академиялық жетістікке сыртқы ықпал етуден қарағанда өзіндік детерминация теориясына сәйкес (Deci & Ryan, 1985) басым әсер етеді. Сапалық мәліметтер контексттің рөлінің маңызын айқындайды [6].

Сонымен, жүргізілген эксперимент академиялық жетістіктің жоғарылауы үшін ішкі мотивациялық әсер етудің тиімді болатынын көрсетеді. Алынған нәтижелер білім беру бағдарламаларын жасауда пайдалы болуы мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Смирнов С.Д. Психологические факторы успешной учебы студентов вуза // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. – 2004. – №1. – С. 10-35.
2. Галкина Е.Н. Мотивация учебной деятельности в ВУЗе // Интернет-журнал «Мир науки». – 2017. – Том 5. – №2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mir-nauki.com/PDF/55PDMN217.pdf>
3. Забродин Ю.М., Сосновский В.А. Мотивационно-смысловые связи в структуре направленности человека // Вопросы психологии. – 1989. – №6. – С. 100-107.
4. Крылова М.Н. Способы мотивации учебной деятельности студентов ВУЗа // Перспективы науки и образования. – 2013. – №3. – С. 86-95.
5. Virginia Braun & Victoria Clarke. Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology. Volume 3, 2006 – P.77-101
6. Richard M. Ryan and Edward L. Deci. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. American Psychologist Copyright 2000 by the American Psychological Association, Inc. 0003-066X/00/\$5.00, January 2000 Vol. 55, No. 1, P. 68-78

УДК 159.9.07:316.356.2

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ ФЕНОМЕНА ВОЗМОЖНОГО Я И СЕМЕЙНОГО СЦЕНАРИЯ

ШАКИРОВА СЫМБАТХАН АУЕСБЕКОВНА

К. пед. н., доцент психологии, профессор РАЕ

Кыргызского Национального университета им. Ж. Баласагына

КУЛМАТОВА АЙДАНА АЛМАЗБЕКОВНА

Магистрант 2 года обучения кафедры психологии

Кыргызского Национального университета им. Ж. Баласагына